

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β' - ΕΤΟΣ Α^{ΟΝ} (16^{ΟΝ})

Ἀθήνα, Σάββατο, 29 Ἰουνίου 1919

ΑΡΙΘ. 29 (638)

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ

Τὴν τιμητικὴν πρόσκληση τοῦ «Νουμά» νὰ πῶ τὴ γνώμη μου γιὰ τὴν Αἰσθητικὴ τῶν Μαθηματικῶν δὲν μπορῶ νὰ τὴ δεχθῶ παρὰ μὲ δειλία.

Γιὰ νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ ζητήματα ποὺ δὲν πιάνονται μὲ τὴ φούχτα, κ' οὔτε καὶ μποροῦν ν' ἀνεβαστοῦν τοῦ ψήλου γιὰ νὰ φανοῦν ξάστερα, πρέπει νὰ χεὶ καὶ ραφινάτη ἱκανότητα, ἀλλὰ καὶ ἀνάστημα καὶ τίτλους ποὺ θὰ τὸν κάνουν προβαταβολικὰ ἀξιοπρόσεχτο. Γι' αὐτὸ δὲ θὰ τολμοῦσα ποτὲ νὰ δεχθῶ τὴν πρόσκληση τοῦ «Νουμά», ἂν δὲ συλλογιζόμενα πῶς σ' αὐτὸ τὸν κόσμον ὑπάρχει κάτι ποὺ ὅλα τὰ δικαιολογεῖ καὶ ὅλα τὰ εὐγενίζει. Κι αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι ἡ ἀγάπη.

Δὲν ἔχω τοὺς τίτλους, ἀλλὰ ἔχω τὴν ἀγάπην. Ἀγαπῶ τὰ Μαθηματικά, ὄχι γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τους, ποὺ—οὔτε λίγο οὔτε πολὺ—τὴ θεωρῶ χυδαία ἐκμετάλλευσιν εἴτε γιὰ τὸ καλὸ, εἴτε γιὰ τὸ κακὸ τῆς ζωῆς—ποὺ γιὰ μένα εἶναι τὸ ἴδιον. Τὰ ἀγαπῶ γιὰ τὴ σοφίαν τῶν ὑψηλότερων τῶν ἐνοιῶν, γιὰ τὴν ἀπόλυτην φαντασίαν τους ποὺ τὰ ὁδηγεῖ ὄχι στὸ πραγματικὸ—ὅπως κατὰ πιστεύει ὁ κόσμος—ἀλλὰ στὸ ἀναντίρρητο. Τὰ ἀγαπῶ ἀκόμα—θὰ τὸ πῶ καὶ ἂς φανεῖ παράξενο—γιὰ τὴν ὠραία τους, τὴ σχεδὸν εἰδυλλιακὴ κίνησιν, ποὺ μ' αὐτὴ τελειότερα ἀπὸ κάθε «ἀπὸ τρίποδος» φιλοσοφίαν καὶ ποίησιν, ἐπιδιώκουν τὴν κατανόησιν τοῦ κατὰ σύμβασιν νοητοῦ καὶ τὴ σύλληψιν τοῦ ἀπὸ ὀκνηρῆ συνήθειαν καχορῶζικα συλληπτοῦ.

Δὲν ἔχω μπροστά μου τὴ «Μηναία Ἐπιθεώρησιν», ὅπου δημοσιεῖται τὸ ἐναρκτήριον μάθημα τοῦ κ. Α. Denjoy. Ἄν κρίνω ὁμῶς ἀπὸ τῆς λίγης γραμμῆς ποὺ σημειώνει ὁ «Νουμάς», ὁ νέος καθηγητὴς τῆς Οὐτρέχτης πέφτει στὸ αἰῶνον λάθος τῆς δασκαλικῆς ἐπιστήμης. Τὰ μαθηματικά δὲν εἶναι καθόλου κάτι τὸ βέβαιον. Εἰπώθηκε δὲ ἀπὸ πολλοὺς ὡς τὰ τώρα, πῶς πρὶν ὑποστηριχθεῖ τὸ βέβαιον, πρέπει νὰ ἀναγνωρισθεῖ πρῶτα τὸ κριτήριον. Καὶ τὸ κριτήριον δὲν μπορεῖ νὰ ἀναγνωρισθεῖ μὲ τίποτα, οὔτε μὲ τὴν ἐφαρμογὴν, γιὰ τὴν αὐτὴν δὲν εἶναι παρὰ φαινόμενον ποὺ ἔχει σχέσεις μὲ τῆς ἄκρες, σπάνια ὁμῶς καὶ μὲ τὴν καρδίαν τῆς ἐπιστήμης.

Ἄς πάρουμε ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ Μαθηματικά. Θυμοῦνται, μοῦ φαίνεται, ὅλοι ἀπὸ τὰ σχολικά τους χρόνια, πῶς κάποτε γιὰ νὰ ποδείξουμε ὅτι δὴ τὸ τρίγωνον εἶναι ἴσιον, παίρνουμε τὸ ἓνα καὶ τὸ βάζουμε πάνω στ' ἄλλο. Ὁ καθένας τώρα νομίζει πῶς αὐτὸ εἶναι ὀλοσδιόλου εὐκόλον. Συνηθίσσαμε νὰ φανταζόμεσθα τρίγωνα ἀπὸ χαρτόνι, ποὺ τὰ ἔχουμε χειροπιαστά μπροστά μας. Μὰ τὰ σχήματα, οἱ γραμμῆς, οἱ κύκλοι εἶναι ἀύλητοι. Καὶ τῆς ἀύλητης αὐτῆς δὲν εἶναι δὲ καὶ τόσο εὐκόλον νὰ τῆς φοιχιάσουμε ὡς ἐν εὐκολόπιαστα πράσα. Ἄλλὰ καὶ ἂν παραδεχτοῦμε πῶς γίνεται ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὴ ἡ μεταμόρφωσις σύμφωνα μὲ

τὸ κέφι μας, καμμιά λογικὴ δὲ μᾶς πείθει ὅτι τὰ αἰετὰ αὐτὰ σώματα θὰ κρατήσουν τὴ μορφήν καὶ τὸ σχῆμά τους. Τίποτα δὲ σημαίνει ἂν συνηθίσασαμε νὰ καταλαβαίνουμε ἔτσι τὰ πράγματα. Ἄν κανεὶς καθίσει καὶ τὸ σκεφτεῖ καλλίτερα, δηλαδὴ ὅσο μπορεῖ πρὸ ἀφηρημένα, θὰ μολογήσει πῶς τοῦ εἶναι εὐκολώτερον νὰ παραδεχθεῖ, μιὰ κ' ἐξ ἀρχῆς, τὰ τρίγωνά μας ἴσινα, παρὰ νὰ χωνέψει τυφλὰ ὅτι κατὰ τὴν ἀπόδειξιν λειτουργεῖ, ἐπειδὴ μᾶς εἶναι ἀπαραίτητος ὁ νόμος τοῦ ἀναλλοιωτοῦ.

Ἄλλὰ καὶ τὰ ἄφθονα ἀξιώματα, ποὺ τὰ δέχεται τὸ μυαλοῦνι τοῦ ἀνθρώπου γιὰ αὐτόνοιωθαι, τί σοβαρὰ ἀξία μποροῦν νὰ ἔχουν; Δὲν ξέρουμε ἀκόμα καὶ τὰ νήπια πῶς εἴμαστε δοῦλοι στὰ αἰσθητήρια, πῶς νομίζουμε ὅτι αὐτὰ θέλουμε νὰ νομίζουμε, καὶ πιστεύουμε σὲ κείνο ποὺ εἶναι σ' αὐτὰ βολικόν, ἢ τοῦλάχιστον ποὺ λιγώτερον τὰ κουράζει; Σήμερον δὴ δύο θεωρίαι ἰσχύουν γιὰ τὴν ἐπιστήμην. Ἡ μιὰ λέει πῶς βλέπουμε τὰ πράγματα ἔτσι γιὰ τὴν ἔτσι συνηθίσασαμε νὰ τὰ βλέπουμε. Κι' ἡ ἄλλη πῶς τὰ βλέπουμε ἔτσι γιὰ τὴν σύμφωναν μὲ τὴ φύσιν μας εἴμαστε ὄχι συνηθισμένοι ἀλλὰ ὑποχρεωμένοι ἔτσι νὰ τὰ βλέπουμε. Ἄς διαλέξουμε λοιπὸν ὅποια θέλωμε. Κι' ἡ μιὰ κ' ἡ ἄλλη μᾶς ὀρθώνουν τὴν ἀβεβαιότητα. Καμμιά δὲ μᾶς δίνει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ βέβαιου. Γιατί καὶ πῶς νὰ μᾶς τὴ δώσει; Εἴμαστε φαινόμενα καὶ ἀπὸ φαινόμενα τρεφόμεσθα.

Ὁ κ. Denjoy μοῦ φαίνεται πῶς θέλησε νὰ κάνει μιὰ παραχώρησιν στὸ κοινόν, ὅπως κάνουν ὅλοι στὸν ἐναρκτήριόν τους. Καὶ δειλιασμένος ἀπὸ τὴν ἰδέαν ποὺ βασιλεύει γιὰ τὰ Μαθηματικά, ὄχι μόνον στὸν πολὺν κόσμον, ἀλλὰ καὶ μέσα στὸ μεγαλειότερον μέρος τοῦ ἐπαγγελματικῆς ἐπιστημονικοῦ κύκλου, ἄπλωσε μιὰν εἰκόνα γιὰ νὰ ἐλκύσει μὲ τὸ θέλητρο. Ἐνας ἄλλος δειλότερος ἀπ' αὐτὸν θὰ στήριζε τὴν ὁμορφίαν τους πάνω στὴ δύναμίν τους. Αὐτὸς ὁμῶς ζήτησε λεπτότερον καὶ πέτυχε τὸ λαθεμένο. Ὅχι, τὰ Μαθηματικά δὲν εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ βέβαιου. Ἄν ὑπῆρχε τὸ βέβαιον, τότε μάλιστα θὰ εἶταν αὐτὰ ἡ ἔκφρασις του. Δὲν ὑπάρχει ὁμῶς. Κι' ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει, τί ἔκφρασις γι' αὐτὸ μποροῦμε νὰ ζητήσουμε;

Μολοταῦτα ἀπὸ τῆς λίγης λέξεως ποὺ σημειώνει ὁ «Νουμάς» κρίνω, μὲ ἐπιφύλαξιν βέβαια, πῶς ἡ θεωρία τοῦ κ. Denjoy ἔχει τὸ λάθος τῆς μόνου στὴ διατύπωσιν. Τὸ ὠραῖον δὲν εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ βέβαιου, γιὰ τὸ ὅπως εἶπαμε τὸ βέβαιον δὲν ὑπάρχει. Εἶναι ὁμῶς ἡ βεβαία, δηλαδὴ ἡ σταθερὴ ἔκφρασις τοῦ ἀναντίρρητου κ' ἴσως αὐτὸ νὰ ἤθελε νὰ πῆ καὶ ὁ σοφὸς μαθηματικός.

Στ' ἄλλα σημεία τοῦ σημειώματος τοῦ «Νουμά» δὲ θὰ εἶχε κανεὶς τίποτα νὰ προσθέσει, γιὰ τὴν μόνον τους εἶναι πολὺ φωτεινὰ ἔκφρασμα. Εἶναι πράγματι σκοπός, μοναδικὸς σκοπὸς τῶν Μαθηματικῶν ἡ εὐχαρ-

στηση κείνων που τα καταλαβαίνουν. Δέ σημαίνει τίποτα αν η ζωή, ένθουσασμένη από τη δύναμή τους, πολλούς τρόπους να τα μεταβάλλει σε ψιλὰ και να τα περνάει πρόοχα στο λατρευτὸ πουγγί της. Είναι καλύτερη ἡ ζωή να κάνει τὸ κέφι της. Τὰ Μαθηματικά όμως, που ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶτανε μιὰ ὠραιότατη ξεροθιμη διάνοησι, ἄλλον ἔχοντε σκοπὸ παρὰ τὴν ὠφελιμότητα. Ἔχοντε ἕνα σκοπὸ που μόνον στὸν τελευταῖον αἰῶνα ξεδιάλυτε και ξεανεφέλεψε, συνολικὰ μὲν μετὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν διαφορικῶν συναρτήσεων, εἰδικώτερα ὅμως μετὰ τις νεότερες θεωρίες τῶν ομάδων». Καὶ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἂν ἤμουναι ὑποχρεωμένοι νὰ τὸν ἐκφράσω, χοντρικὰ κάπως θὰ τὸν ὠρίζα ὡς «ἀναζήτηση τοῦ ὄπλου που θὰ ἀπορροφήσει τὸ αἰσθητήριο γιὰ τὴν ἀντικειμενικώτερη κατανόηση τοῦ, ἀδιάφορο πιά, ὄρατοῦ ἢ ἀόρατοῦ, τοῦ ψηλάφητου ἢ ἀψηλάφητου».

Δὲν ξέρω ποῦ μπορεῖ νὰ καταλήξει ἡ προσπάθεια. Μὰ οἱ νεότερες θεωρίες τῶν ομάδων κάνουν τὸν ἄνθρωπο πολλὰ νὰ ἐλπίζει. Πῶς κι ἀπὸ ποῦ βέβαια δὲν εἶναι εὐκολώτατο νὰ τὸ ἐκφράσω. Γιὰ νὰ δώσω ὅμως μιὰ ἰσχυρὴ δικαιολογία στὴν ἐλπίδα μου θὰ μπορούσα χοντρικὰ, ὀλοσδιόλου χοντρικὰ, νὰ ἐξηγήσω πῶς στίς νέες αὐτές θεωρίες τῶν ομάδων τὰ σύμβολα χαλαρώνουν τὰ δεσμά τους, οἱ λογικοὶ σύνδεσμοι μετὰ τῶν συναρτήσεων γίνονται πιὸ ἀφηρημένοι και—ἄς πῶ καθαρὰ τὴν ἐντύπωσή μου — ὑποκειμενικὰ ψυχολογικοί.

Στὸ ἄλλο σημεῖο που ὁ κ. Denjoy ἐκφράζεται γιὰ τὸν τρόπο τοῦ ἐρχομοῦ τῆς ιδέας στὴν ἐπιστὴμη και στὴν τέχνη δὲ δίνω μεγάλη σημασία. Ὅλα αὐτὰ κατὰ τὴ φτωχὴ μου κρίση εἶναι φαινόμενα που ἔχουν τὴν αἰτία τους στὰ φορτικώτατα αἰσθητήρια. Μοῦ ἀρεκεῖ ἡ συγκοπή τῆς ἀπολυτότητας γιὰ τὴν ψυχολογία μου. Καὶ γι αὐτὸ ὅσο κι ἂν καμαρώσω, δοῦλος κι ἐγὼ τῆς ζωῆς, τὴν ἀσυνείδητη πάλῃ τῆς τέχνης μετὰ τὰ αἰσθητήρια γιὰ τὸ ψηλάφημα τοῦ ἀπόλυτου, τὴ βροίωκα φτωχὴ στὴν τόλμη της και ὀκνηρὴ στὴν κίνησή της. Δὲν πρέπει κανεὶς ποτὲ νὰ ξεχνάει πῶς εἶναι καλὸ μὴ εἶναι ὁμορφο κείνο που τὸ θέλουν ἢ τοῦλάχιστο που τὸ ἐπιτρέπουν τὰ αἰσθητήρια. Κι ὅταν αὐτὸ δὲν ξεχνάει βρίσκει κάπως εὐκολώτερα τὸ δρόμο του πρὸς τὴν ψυχολογία τῆς τέχνης.

Ὅσο γιὰ τὰ μαθηματικά εἶναι ἀναντίρρητο πῶς περιορίζουν τὰ ἐγκαιώματα τῶν αἰσθητηρίων. Καὶ πάνω σ' αὐτὸ πολλὴ θὰ μπορούσε νὰ στηριχτεῖ ἀντίρρηση ἂν μ' αὐτὴ τους τὴν ιδιότητα δὲ στέκουν ἀντικρως στὴν καθόλου ἔννοια τῆς Αἰσθητικῆς. Μὰ τότες ἡ συζήτηση δὲ θὰ μπορούσε νὰ μείνη στὸν περιορισμένο κύκλο τῆς αιτιολογημένης συμπερασματολογίας. Γιατὶ θὰ εἶτανε πραγματικὰ δύσκολο νὰ ἀποκρούσει κανεὶς τὴν αὐθαίρετη πιά ἀπάντηση τοῦ αἰσθητηρίου, προκειμένου γιὰ ζήτημα που πολὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἄγνωστα ψυχικὰ κίνητρα. Τί τὰ θέλετε. Ὅ,τι κι ἂν πει κανεὶς ὅλα α' αὐτὸ τὸν κόσμον δὲν ἐκδηλώνονται. Κι ἀκόμα μάλιστα ὅ,τι ἐκδηλώνεται εἶναι πολλὲς φορές σαλεμμένον κι ἀνάποδο.

Ἀπὸ ἐπιθυμία νὰ πῶ δυὸ τελευταῖες λέξεις πάνω στὴν παρατήρηση τοῦ «Νουμάς», σταματῶ μ' ἀμηχανία στὸν

αἰσθητικὸ ὄρισμό τῆς ἐπιστημονικῆς χαρᾶς. Ὁ «Νουμάς» ἐκφράζοντας τὴν ιδέα του μετὰ γενικότητα ἀποδίδει τὴ χαρὰ τοῦ ἐπιστήμονα στὸ σύνολο τῆς ἐπιστήμης. Καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια αὐτὸ που λέει δὲν εἶναι δὰ καὶ λαθεμένο. Συμβαίνει κάποτε κι ἀπὸ τὴ μηχανικὴ ἀκόμα μεταμόρφωση τῶν τύπων, κι ἀπὸ τὴν τρανταχτὴ πραγματικὰ προσσαρμογὴ τους στὴν ἀνάγκη τῆς ἐφαρμογῆς νὰ δημιουργητῆ εὐχαρίστηση ὄχι και λίγη. Μὰ μοῦ φαίνεται ἡ μεγάλη χαρὰ δὲ βγαίνει τόσο ἀπὸ τὴν ἱκανοποίησι ὅσο ἀπὸ τὴν ἀπορρόφηση. Κι ἀπὸ τὴν ἀπορρόφηση μάλιστα που ὀδηγεῖ στὴ γενικὴ ἀμφιβολία. Ἴσως ἕνας καλὸς ἄνθρωπος θὰ εἶχε δίκιο νὰ πει πῶς τὰ Μαθηματικά παίρνουνε τὸ ἀναμφίβολο γιὰ νὰ φτιάξουν τὴν ἀμφιβολία. Μὰ κι ἕνας ἄλλος, ὄχι δὲ και τόσο καλὸς ὡς και τοῦτον, δὲ θὰ μπορούσε νὰ μποδιστεῖ νὰ νομίζει, πῶς ἀφοῦ τὸ ἀναμφίβολο εἶναι ὀγκριβῶς τὸ ἀμφίβολο καλὰ κι ἄγρια περπατεῖ κανεὶς τὸ δρόμο του κι ἀπὸ γούστο γιὰ τὸ περπάτημα, κι ἀπὸ ἐλπίδα νὰ μάθει μιὰ μέρα τί μπορεῖ νὰ βγεῖ ἀπὸ ἕνα κόσμον που πλάστηκε μετὰ μάτια γιὰ νὰ βλέπει ψέμματα και νὰ θαρρεῖ γιὰ βέβαια κείνα που εἶναι ἀπλῶς ἀναντίρρητα.

Ἄν ὀριστεῖ λοιπὸν ἡ χαρὰ τῆς ἐπιστήμης ὡς ἀμφιβολία τοῦ γνωστοῦ, ἄς μὴ παραξενευτεῖ κανεὶς. Γιατὶ μιὰ φορὰ που κι ἡ θρησκεία μπόρεσε νὰ προσφέρει τὴ χαρὰ μετὰ τὴν ἐπίσθη πρὸς τ' ἄγνωστο, πῶς τάχα δὲ θάτανε βολικό νὰ παραδεχτοῦμε πῶς κι ἡ ἐπιστὴμη δυνατώτατα θὰ κατάρθωνε νὰ δώσει τὸ ἴδιο μετὰ τάντίθετο, δηλαδὴ «μετὰ τὴν ἀπιστία πρὸς τὸ γνωστό» ;

X. STRICH

ΠΩΣ ΜΑΣ ΓΕΛΑΣΑΝΕ

Και μᾶς γελάσανε, γλυκεῖα συντρόφισσα, πῶς θάναυ στρωτὸς κ' ἴσως ὁ δρόμος μας, χωρὶς ἀναποδιές. Δέντρα θὰ μᾶς ἠσκιόνουνε, κ' ἄνθια θὰ μᾶς μεθᾶνε μετὰ τις γλυκερές τους εὐωδιές.

Μὰ τώρα νά, τί βρίσκουμε: Στενὸ τὸ μονοπάτι. Καίει τὰ λιποῦρι ἀπάνου μας. Βράχια σῶνα πλευρό, σ' ἄλλο μιὰν ἄβυσσο θαθεῖα που φίδια εἶναι γιομάτη. Κι' οὔτε μιὰ στάλα κᾶν νερό!

Φύλλα τὸ μετωπάκι σου, ποτάμι στὸν ἄρρωτα
μὰ σ' τὸ δροσίω δὲν μπορῶ, δὲ μένει οὔτε στιγμή.
Ἔχω τὸ νοῦ μου στὸ γερμενὸ και στὸν φειδιῶν τὰ
(χρῶτα.
Κι' ὅμως μὴ μοῦ δειλιάσεις. Μή!

Κρατήσου ἀπ' τῆς ἀγάτης μας τ' ὀλόχροσο γαϊτάνι.
Πίσω ἂν γυρίσεις, χάρηκες. Δειλιάσεις; πέφτεις, πᾶς.
Γιὰ δὲς γερμενός! γιὰ δὲς γερμενός! Ποιὸς ξέρει ὡς
(που νὸ φτάνει!

Ἄν πάψεις μιὰ στιγμή νὰ μ' ἀγαπᾶς!

Σόρα. Ἰούνιος 1919.

ΛΑΥΡΑΣ